

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויקרא, תשפ"ד, מספר 1562

ונהפוך הוא: על סעודת הפורים של הדמויות ההפוכות זו מזו

דיויד אייזן

רבא⁶ ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום⁷ (נשתכרו), קם רבא שחטיה לרבי זירא. למחר בעי רחמי ואחיייה (ביקש רחמים והחיייהו). לשנה אמר ליה (רבא לר' זירא): גיתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי (יבוא כבודו ונכין ביחד את סעודת הפורים)! אמר ליה: לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא (לא בכל שעה ושעה מתרחש ניס). אמר רבא: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, מאי טעמא – "ימי משתה ושמחה" כתיב.

לפי פשוטו של הסיפור, ההשתכרות של רבא ור' זירא גרמה להירצחו של ר' זירא בידי רבא. למוחרת, כשנודע לרבא האסון שקרה, התפלל לה' והצליח להחיות את ר' זירא. כעבור שנה, שוב הזמין רבא את ר' זירא לסעוד עימו בחג הפורים, ור' זירא סרב בנימוק: "לא בכל שעה ושעה מתרחש ניס". כדרכן של אגדות אמורפיות וקיצוניות, הסיפור שלנו מעלה שאלות רבות שמקבלות התייחסות מגוונת מהראשונים ומהאחרונים.

ראשית, יש לשאול מהו הקשר בין הדין של רבא על חובה של שתייה מופרזת בפורים לבין הסיפור הקשה על רבא ור' זירא? פעמים רבות אנו מוצאים במשנה, לאחר שמובאת הלכה או מחלוקת, מעשה שהיה עם תלמידי חכמים שנהגו כך למעשה, כדי לחזק את ההלכה הנאמרת. אם מתברר שאין במעשה משום חיזוק ההלכה שהובאה, אלא להפך, משום שהוא מנוגד לאותה הלכה, תשאל הגמרא בתמיהה 'מעשה לסתור?!' ופעמים רבות היא תשיב שקיים חיסרון בקטע של המשנה, ומתברר שהמעשה אכן מחזק את ההלכה.⁸ אומנם מדובר כאן בגמרא ולא במשנה, ואכן קיים דיון בראשונים ובאחרונים אם המעשה של רבא ור' זירא בא לחזק את המימרא של רבא בעניין דין 'עד דלא ידע' או לסתור אותה. לדוגמה, רבנו אפרים (מובא בר"ן ובעל המאור על אתר) מסיק שהסיפור שלנו בא לסתור את דברי רבא שחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע, הואיל וההתבסמות גרמה לתוצאה חמורה. לעומת זאת, ניתן לטעון שמעשה זה בא לחזק את דברי רבא שיש חובה להתבסם, שהרי גדולי האמוראים התבסמו הלכה למעשה. גם לאחר האסון שתוקן ע"י

קולמוסים רבים¹ נשברו לפרש את האגדתא (בבלי, מגילה² ז ע"ב) אודות סעודת הפורים שבה אירח רבא,³ מגדולי אמוראי בבל מהדור הרביעי, את ר' זירא, מגדולי אמוראי בבל מהדור השלישי. הסיפור הזה מובא בתוך רצף הלכתי במסכת מגילה על דיני סעודת פורים.

הסוגיה של 'עד דלא ידע' והסיפור בעקבותיו
הבה נעיין בלשון הסוגיה:
אמר רבא: מיחייב איניש לבסומי (להשתכר ביינן)⁴ בפוריא⁵ עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

* דיויד אייזן, בית שמש.

יהיו נא דברינו לע"נ החברותות, בוגרי תלמידי ישיבת הר עציון, רס"ל (במיל') יקירי הכסטר ורס"ל (במיל') דוד שורק, ה"ד, אשר נפלו יחד בקרב בחאן יונס, מנשרים קלו ומארייות גברו, ובמותם לא נפרדו.

1 לסקירה מקיפה של הסיפור הזה, ראו אהרן ארנד, "סעודת הפורים של רבה ור' זירא בראי פרשני התלמוד", בד"ד, 8 (תשנ"ט), עמ' 65-75; Barry Scott Wimpfheimer, *Narrating the Law: A Poetics of Talmudic Legal Sfiigal*, "היין וסעודת הפורים: היבטים הלכתיים וספרותיים בסוגיית הבבלי", בד"ד, 15 (תשס"ד), עמ' 43-63. לאחרונה יצא לאור ספר שלם המוקדש כולו לסיפור מפי גדולי ישראל: מרדכי ציון, **קם רבה שחטיה לרבי זירא** (תשפ"ג), בית אל.

2 מכאן ואילך, כל ההפניות הסתמיות הן למסכת מגילה בבבלי, ויתר המסכתות הן של הבבלי בלבד.

3 בגרסת פדוס וילנא מופיע השם **רבה** (בר נחמני), מגדולי אמוראי בבל מהדור השלישי, בעוד מרבית כתבי היד גורסים שהאמורא שאירח את ר' זירא הוא **רבא**. אני בחרתי ללכת בעקבות שפיגל וללמוד את הסיפור כמתייחס לרבא ולא לרבה, מכמה טעמים: א. הסוגיה שלנו פותחת במימרא של רבא, ממשיכה בסיפור שלנו ומסיימת במימרא נוספת של רבא ומביאה סיפור נוסף כדי לאשש את המימרא הזו. ב. אם הגמרא מביאה את הסיפור שלנו או כמעשה לסתור או כדי להציג הדגמה של דין עד דלא ידע בפורים, יש להניח שלו היה מדובר באמורא רבה, הוא היה מתרחש קודם למימרא הראשונה של רבא. ג. כפי שנטען להלן, הדמות של רבא מתאימה יותר למהלך שנוציע. דא עקא, קיים קושי להבחין בין הממרות והמעשים המייחסים לרבא ולרבה שכן השמות הללו מתחלפים פעמים רבות בש"ס. לעניין זה ראו: שמא יהודה פרידמן, "כתיב השמות רבה ורבא בתלמוד הבבלי", סיני, קי (תשנ"ב) עמ' קמ-קסד, אשר מעיר כי שני השמות הם הרחבות של "ר' אבא" וכך נוצרות הטעויות בין עדי הנוסח.

4 זה הפירוש הרווח, אך פרשנים אחדים, כגון המאירי על אתר ("שלא נצטוינו על שמחה של הוללות ושל שטות אלא בשמחה של תענוג"); קרבן נתנאל א:ח ("עד ולא עד בכלל"); כלבו הלכות פורים סימן מ"ה ("לא שישתכר שהשכרות אסור גמור!"), ואולי הרמב"ם (לפחות לשיטת ערוך השלחן תרצה:ג, עיינו שם).

5 ראו פירושו המקורי והמספק של פינחס הכהן וילמן, לאלה שאינם מצויים לשמות לשוכרה: "החייב לבסומי בפוריא", סיני, צד, ה/ו, (תשמ"ד), ע' רעג-רעז. הוא מפנה

לרמב"ם שמצא רמז לשיטתו בשימוש במילה "פוריא" (במקום פוריא), שיש לשתות יין "עד שישתכר ויודם בשכרות", שכן פוריא בארמית היא מיטה, וראו להלן.
6 ראו הערה 3 לעיל, שלדעתנו יש להעדיף את הגרסה של רבא במקום רבה.
7 כתב יד אוקספורד גורס "**אבסום רבא**". כלומר, רק רבא השתכר, וגרסה זו תסייע לנו להלן.
8 ראו לדוגמה פסחים עה ע"א; סוכה כו ע"ב; גיטין סו ע"א; בבא מציעא פו ע"א.

למרות שר' זירא הנהיג את עצמו בסגפנות, הוא אהב להתרועע עם תלמידי חכמים שאהבו להתבדח. מסופר שפעם נתקל ברבו, ר' יהודה, כאשר ר' יהודה היה במצב רוח מבדח. ר' זירא ניצל את ההזדמנות כדי לשאול אותו על כל דבר שבעולם, וקיבל תשובות מבדחות על טבעם של בעלי חיים והסברים מבדחים למילים רבות בארמית, כולל המילה "פוריא" שפירושה "מיטה" (שבת עז ע"ב,¹³ וראו לעיל הערה 5). ובכן, רבא, שדרכו בקודש הייתה תמיד במידת השמחה, רצה להוציא את ר' זירא מנוהגו להיות בכובד ראש, והזמין אותו לסעוד אצלו את סעודת הפורים. עפ"י הגרסה בכתב יד אוקספורד ייתכן שרק רבא שתה באותה סעודה, אך גם אם ר' זירא נמנע מלהשתכר, האווירה המבדחת שיצר רבא גרמה לכך ש"קם רבא שחטיה לרבי זירא". כלומר, שיטתו של רבא לשמוח ולעבוד את ה' גם תוך כדי אכילה ושתייה הצליחה ל"שחוט" את שיטתו של ר' זירא לנהוג בצער ובהסתגפות. אך למחרת, כשראה ר' זירא שרבא הצליח לשנות את דרכו בעבודת ה', הוא התחנן לרבא להחזיר אותו לקדמותו, ורבא אכן הצליח להחיות אותו באמצעות תפילתו לבטל את השינויים שהתחוללו בו. בשנה שאחריה ניסה רבא שוב להזמין את ר' זירא לסעוד עימו, אך ר' זירא סרב, משום שמבחינתו ההצלחה של רבא להחזירו לדרכו בקודש הייתה בגדר נס, ואין סומכין על הנס. העובדה שהאמירה המבדחת נאמרה דווקא ע"י ר' זירא, חמור הסבר, מעצימה את ההומור בשל גורם ההפתעה שבה.

יוצא אפוא, שהעמדת אופיו ההפוך של רבא, בעל חוש ההומור המרומם, מול ר' זירא, בעל נמיכות הרוח, מסבירה את המשיכה ההדדית שלהם לסעודה הרת גורל זו. יצוין שהסיפור ההומוריסטי הזה משתלב היטב עם הסיפור שקדם לו¹⁴ על שני משלוחי המנות ששלח ר' יהודה נשיאה לר' אושעיא. הסיפור מכיל "עקיצה" של ר' אושעיא כלפי ר' יהודה הנשיא בכך שנועלב ממשלוח המנות ששלח לו, וסבר שהוא קיים באמצעותו מצוות 'מתנות לאביונים' ולא מצוות 'משלוח מנות', משום שמפאת כבודו של איש רם ועשיר כר' יהודה הנשיא הוא היה צריך להעניק לו משלוח מנות מכובד יותר בהרבה. בתגובה, דאג ר' יהודה נשיאה לשלוח לר' אושעיא משלוח מנות מפואר הרבה יותר, ועל כך אמר ר' אושעיא שהפעם הוא קיים את מצוות 'משלוח מנות'! דומה שעורך הגמרא דאג להטמין מספר דברי בדיחותא משלו, ותרם בכך להגברת הרוח הפורימית.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

13 אני מודה לבני, אבי איזון, אשר הזכיר לי מקור זה.
 14 יש לקרוא את הסיפור בהתאם לגרסה במרבית כתבי היד, המעתיקים את הסיפור כפי שהוא מופיע בתלמוד הירושלמי (מגילה א:ד). שכן, הגרסה המקוצרת שמופיעה בדפוס וילנא מעלה קשיים רבים להבנתו.

רבא, הוא היה סבור שאין כל בעיה לארח את ר' זירא שוב לסעודת הפורים שלו בשנה הבאה.⁹ השאלה המהותית יותר היא, האם יש לפרש את הסיפור שלנו כמשמעו או באופן אלגורי. קצרה היריעה מלהכיל את קשת הדעות והנימוקים הרבים לכאן או לכאן.¹⁰ אנו נציג הצעה משלנו בעקבות קו מסוים בפירושו של ר' האדמו"ר האחרון של חב"ד (ליקוטי שיחות, כרך לא, פורים, שיחה ב', תשד"ם). האדמו"ר מצביע על משמעות השמות של האמוראים כדי לבאר את הסיפור. "רבה/רבא" מורה על גדלות בעוד ש"זירא/זעירא" מורה על קטנות. במהלך אותה סעודה גילה רבא לר' זירא סודות ורזי תורה נעלים ביותר, אך לר' זירא, שעניינו 'קטנות', לא היו "הכלים" כדי להכיל גילוי זה, וגילוי זה הביא לידי כלות הנפש, עד שנפרדה נשמתו מגופו. לעומתו, לרבא היו כלים רחבים והוא הצליח להכיל את אותו הגילוי. קיימת גם דרך אחרת לאפיין את דמויותיהם של רבא ור' זירא לפי אותו קו מחשבה.

עבודת ה' של רבא בשמחה ומתוך מילתא דבדיחותא
 בדיון על שמחה של מצווה, הגמרא (שבת ל ע"ב) מספרת שרבא¹¹ היה פותח את שיעורו לתלמידיו במילתא דבדיחותא. התלמידים היו צוחקים ונפתח ליבם בעקבות השמחה, אבל כשסיים את המילים המבדחות, ישבו התלמידים באימה והוא פתח את השיעור. הגמרא אף מספקת לנו מספר טעימות מחוש ההומור המפותח ומהשנינות של רבא. לדוגמה, בדיון על התנהגותה השונה של חולדה לעניין החבאת חמץ בערב פסח לעומת יתר השנה, שאל רבא באירוניה: "וכי חולדה נביאה היא!?" (על משקל הנביאה המקראית בשם חולדה, פסחים ט ע"ב). מכאן רואים את גישתו המבדחת של רבא וקצרה היריעה מלהכיל דוגמאות נוספות.¹²

ר' זירא כסגפן ודרכו לצער את עצמו
 לעומת אישיותו המבדחת של רבא, ר' זירא מצטייר כדמות רצינית הנוטה לסגפנות שמרבה להתענות וחושש מלמלא פיו שחוק. נוסף לשלוש סדרות של מאה תעניות ברצף (עפ"י המהרש"א על אתר היה ר' זירא מתענה שנה שלמה, מלבד שבתות וימים טובים), הגמרא מתארת כיצד היה בודק את עצמו מהאש, והיה יושב בתוך תנור מוסק עד אשר נחרכו שוקיו וקיבל את הכינוי "קטין חריך שקיה" (בבא מציעא פה ע"א). ביטוי הקטנות אינו מצביע רק על הגובה הנמוך שלו, אלא על מידת הסגפנות שהייתה בו, ורצונו להימנע מהנאות העולם הזה. לעומתו, רבא התגורר במחוזא הידועה כעיר שבה תושביה מפנקים את עצמם באכילה ובשתייה, ובמיוחד שתיית יין ("ידענא בהו בני מחוזא דשתו חמרא", כתובות סה ע"א). סיפור נוסף על שר' זירא נמנע מלהתבדח מסופר בגמרא, על הפעם שתלמידו, ר' ירמיה, ניסה להביאו לידי גיחוך "ולא גחיק". הוא החמיר על עצמו שלא לגחך משום שאסור לאדם שימלא פיו שחוק (נדה כג ע"א). ר' זירא אף ביקר את ר' ירמיה משום שראה שהיה "מבדח יתר על המידה", וציטט את הפסוק "בְּכָל-עֵצָב, יְהִי מוֹתֵר" (מש' יד:כג), שכן עבודת השם שלו דגלה ביגיעה והתנגדה לכל סוג של נהנתנות.
קריאה חדשה של הסיפור

9 כך מבוואר ב"פרי חדש", אר"ח תרצה, ב.
 10 לסקירה של מנעד השיטות בפירושו הסיפור גם כמקרה ביניים ללא מוות של ממש, אלא כעין מוות או אחיזת עיניים, ראו ציון, עמ' מד-עא, וארנד (לעיל הערה 1) עמ' 65-70.

11 דפוס וילנא גורס "רבה" אך מרבית כתבי היד גורסים "רבא", ולעניות דעתי יש לבכר זיהוי זה. ראו פרידמן על הסיבות לחילופי הגרסאות.

12 לדוגמאות נוספות אודות ההומור והשנינות של רבא (למעלה מ-20), ראו: דוד ליפשיץ, **ברוח טובה: גילויי ההומור שנינות והווי בתלמוד** (2015) רמת גן.